

СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті визначено сутність регіону як складової національної економічної системи. На основі забезпечення ефективного відтворювального процесу виявлено об'єктивні напрями соціально-економічного розвитку регіонів в умовах реалізації трансформаційних процесів регіонального розвитку. Ураховуючи суперечності розподілу продуктивних сил економічного розвитку, розкрито матеріальну основу розвитку виробничо-технологічних трансформацій економічної системи на основі технологічних укладів. Відповідно до структурно-інноваційної моделі економічного розвитку національної економіки та впливу зміни технологічних укладів розроблено загальну схему трансформаційного процесу виробничо-технологічного розвитку регіону.

Ключові слова: регіон, економічна система, продуктивні сили, соціально-економічний розвиток, технологічний уклад, структурно-інноваційна модель, регіоналізм.

I. Вступ

Сучасні світові тенденції економічної глобалізації і конвергенції потребують глибокого аналізу регіоналізму як на світогосподарському рівні, так і на рівні національних економік, де об'єктом аналізу стає її складова – регіон. Найбільш сильним фактором сучасного розвитку національної економіки є соціально-економічний розвиток регіонів. Так, процеси соціально-економічного розвитку регіону на основі територіального розподілу праці, формування економічних ринків, галузевої та функціональної диференціації, торгівлі всіх рівнів і типів, вільного руху капіталів, трудових ресурсів і товарів, інтересів суб'єктів господарювання забезпечують економічну зацікавленість територіальних еліт у розвитку регіоналізму на рівні національної економіки.

Сучасні тенденції регіоналізму зумовлені структурною перебудовою матеріальної основи соціально-економічного розвитку економічних систем. Матеріальна основа, яка формує виробничо-технологічні зв'язки для створення регіонального продукту, трансформується в умовах циклічного економічного розвитку національної економіки, що є складовою світового господарства. Трансформація матеріальної основи спрямована на створення якісно нового регіонального продукту, значною частиною якого має бути інновація. Тому в контексті сучасного економічного розвитку світової економіки доцільним є залучення регіонів України до виробничо-технологічного циклу нового цивілізаційного порядку шляхом зміни їх соціально-економічного розвитку, враховуючи регіональний розподіл праці на основі технологічних укладів.

Дослідженням аналізу розвитку регіонів займалися такі провідні вчені, як: А. Алімов, З. Герасимчук, Б. Данілішин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Л. Зайцева, С. Злупко, О. Калитка, В. Кравців, О. Крайник, А. Мошенець, В. Павлов, В. Піла, Р. Тринько, Й. Тюнен, О. Фіщук, О. Фурдичко та ін. Більшість наукових досліджень стосується теоретичних і практичних питань регіонального розвитку, адаптації зарубіжного досвіду, проте проблемам інноваційно-технологічного розвитку регіону у працях вітчизняних учених не приділено належну увагу.

II. Постановка завдання:

- визначити сутність регіону як складової національної економічної системи;
- виявити об'єктивні напрями соціально-економічного розвитку регіонів в умовах реалізації трансформаційних процесів регіонального розвитку;
- розкрити матеріальну основу розвитку виробничо-технологічних трансформацій економічної системи на основі технологічних укладів;
- розробити схему трансформаційного процесу виробничо-технологічного розвитку регіону.

III. Результати

Перспективи соціально-економічного оновлення України визначаються реаліями сьогодення: економічною політикою держави, її нормативно-правовим забезпеченням, особливостями політичної ситуації, рівнем життя населення тощо. Еволюція соціально-економічних формацій в Україні зумовлює необхідність трансформацій відповідно до ринкових відносин соціально-економічного розвитку на рівні національної економіки та регіонів.

Регіон як складова національної економіки визначається як історично еволюційною, компактна територіальна спільнота, яка складається з фізичного оточення, соціо-економічного, політичного і культурного середовища, а також просторової структури, що є різною для всіх регіонів і територіальних одиниць, таких як місто чи нація. З погляду соціально-економічного розвитку господарства країни регіон, не враховуючи адміністративно-територіальний розподіл праці, вивчається як велика частина території країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою [5]. В. Долятовський [2] пропонує розглядати регіон як складний територіально-економічний комплекс, що має обмежені внутрішні ресурси, власну структуру виробництва, певні потреби у зв'язках із зовнішнім середовищем. В. Поповкін [7] вважає, що регіон становить цілісність природного середовища, матеріального, створеного людиною, середовища, а також соціуму. Причому різні типи регіонів формуються й існують завдяки певним типам взаємозв'язків між цими трьома середовищами. Тобто йдеться про специфічні триєдності. Міцність і сталість таких зв'язків залежить від масштабів регіонів. Вони збільшуються разом зі зменшенням масштабів регіонів за інших рівних умов, скажімо, загальних потенціалів, рівнів господарської освоєності територій.

Як таксономічна одиниця виробничо-територіального устрою країни й форма організації виробничо-суспільного життя населення регіон відрізняється гео економічними, геополітичними, виробничо-господарськими, культурно-етнічними та іншими характеристиками. Водночас регіон повинен розглядатися як підсистема соціально-економічного комплексу країни й одночасно як відносно самостійна його частина із завершеним циклом відтворення, що має свою специфіку [6, с. 188].

Отже, регіон у соціально-економічному вимірі розвитку національного господарства визначається як територіально відокремлена сукупність продуктивних сил економіки, які використовуються або перетворюються у процесі виробництва для подальшого споживання людиною.

Процеси розвитку регіону, перш за все, включають соціально-економічний розвиток як процес, який повинен забезпечити зростання економічного добробуту населення регіону шляхом ефективного використання наявних регіональних ресурсів. При цьому соціальна компонента регіонального розвитку задовольняє базові потреби населення, а економічна – матеріальні потреби вироб-

ництва, які у цілому забезпечують ефективний відтворювальний процес. Тому трансформація соціально-економічного розвитку регіону має враховувати закономірності зміни соціальних і виробничих потреб як регіонального, так і національного господарства.

Реалізація трансформаційних процесів соціально-економічного розвитку регіонів має враховувати такі напрями розвитку регіонів в економічній сфері [12, с. 75]:

- раціональне використання економічного потенціалу;
- укріплення економічної інтеграції регіонів;
- збалансований розвиток, який має здійснюватися на основі оптимального співвідношення регіональних і адміністративно-господарських механізмів;
- структурна перебудова економіки регіонів;
- економічна безпека.

У соціальній сфері регіону існуючі механізми соціально-економічної дії на економіку і населення спрямовані на реалізацію заходів щодо суттєвого покращення параметрів якості та рівня життя.

Слід підкреслити, що реалізована в Україні модель суспільних трансформацій повністю не забезпечила не лише соціальної компоненти розвитку регіонів, а й, що важливіше, дотримання цивілізаційних стандартів і норм суспільної поведінки громадян та утвердження їх як господарів власної країни. Сучасний розвиток світових продуктивних сил відбувається під впливом виробничо-технологічних та соціальних трансформацій в інтегрованих національних економіках і їх регіонах. Зокрема, поглиблення суспільного розподілу праці, прогрес технологічного способу виробництва, урізноманітнення типів і форм економічної власності, динамізація процесів нагромадження капіталу, розвиток ринків, поява нових видів трудової діяльності, а також дія демографічних, економічних, соціальних, природних та інших факторів зумовили формування постіндустріальної моделі розвитку, економічна структура якої характеризується превалюванням нематеріального сектора економіки та ключовою роллю інноваційно-технологічного компонента в її функціонуванні.

Системні зміни економічної структури національної економіки виявляються в якісних трансформаціях економічної системи, тобто у формуванні нових її структурних елементів та зв'язку між ними, ускладненні внутрішніх взаємозв'язків та загостренні суперечностей між структурними елементами системи, що свідчить про перехід технологічного базису суспільства на вищий щабель розвитку. В основі таких глибинних структурних перетворень лежить циклічна зміна технологічних укладів [9, с. 91].

Технологічний уклад – сукупність технологій, характерних для певного рівня розвитку виробництва; у зв'язку з науковим і техніко-технологічним прогресом відбувається перехід від нижчих укладів до вищих, прогресивних [1]. Технологічний уклад охоплює замкнутий відтворювальний цикл від видобутку природних ресурсів та професійної підготовки кадрів до невиробничого споживання.

Технологічний уклад розуміють як комплекс технологічних процесів, у межах якого здійснюється замкнений виробничий цикл та забезпечується найбільш ефективно поєднання матеріально-речового та особистісного факторів виробництва на тому чи іншому історичному етапі розвитку суспільства [9, с. 92]. Тому у рамках кожного технологічного укладу формується унікальний технологічний спосіб виробництва, виробнича галузева структура, економічна система з притаманними лише йому структурними елементами, типами взаємозв'язків між ними, а також відповідною інфраструктурою та інституційною системою.

Зміна технологічного укладу збігається зі зміною інноваційних хвиль Й. Шумпетера. Відповідно до цієї концепції, світова економіка перебуває на порозі нового – шостого технологічного укладу, основою якого є розвиток нанотехнологій. Причиною існування попередніх п'яти технологічних укладів називаються особливості, притаманні продуктивним силам у різні епохи капіталізму. Провідні галузі та види діяльності, завдяки яким капітал має максимальне зростання, становлять ядро технологічного укладу, а технологічні нововведення, завдяки яким виникло ядро, називають ключовими факторами. Кожному укладу властиві свої особливості соціального життя суспільства, роль держави в управлінні виробництвом, країни-домінанти, їхня політика, перспективні наукові напрями та рівень їхньої значущості у виробництві [8].

На основі “хвильової теорії” М. Кондратьєва пояснюється циклічність технологічного укладу в економічній системі світу, країни чи окремої території. Так, кожний технологічний уклад триває доти, доки зберігаються можливості для прибуткового вкладання капіталу в розширення його виробництв спочатку в масштабі національного ринку, а потім – світових ринків. При цьому, як зазначає Я. Столярчук [9], його розвиток характеризується двома протилежними тенденціями.

Перша тенденція – відбувається зростання кількісної і якісної функціональної залежності між елементами економічної системи, що зумовлює відносну одноманітність їхнього технологічного оновлення, пропорційність нагромадження капіталу між ними та забезпечення оптимального співвідношення між різними підсистемами економіч-

ної системи та між окремими елементами цих підсистем. За таких умов економічна система суспільства до досягнення технологічним укладом свого піку перебуває у стані відносної рівноваги.

Друга тенденція – розвиток технологічного укладу спричиняє посилення тенденції до диференціації окремих галузей і сфер економіки та зростання їхньої відносної самостійності. У результаті досягнення піку в економіці починають нагромаджуватися структурні асиметрії. Тобто галузі, які базуються на технологіях нового укладу, досягають стрімкого зростання продуктивності суспільної праці, стають новими центрами тяжіння капіталу, який, вивільняючись із застарілих галузей, починає порушувати пропорційність між основними елементами продуктивних сил суспільства та складовими технологічного способу виробництва.

Процес триває до відновлення рівноваги між основними елементами продуктивних сил економічної системи. Цей процес охоплює економічні системи на мега-, макро- і мезорівнях. Розроблення і впровадження Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004–2015) “Шляхом європейської інтеграції”, очевидно, стало узагальнювальним наслідком певних соціальних та економічних процесів у національній економіці, зокрема і на регіональному рівні. Стратегічне планування регіонального розвитку в Україні було запроваджено Законом України “Про стимулювання розвитку регіонів” [4]. З цієї метою розроблено Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2015 р., у якій було визначено ключові проблеми розвитку регіонів:

- 1) низькі інвестиційна привабливість та інноваційна активність регіонів;
- 2) нерозвинена виробнича та соціальна інфраструктура;
- 3) зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів;
- 4) слабкі міжрегіональні зв'язки (дезінтеграція соціально-економічного розвитку регіонів);
- 5) нераціональне використання людського потенціалу.

Ураховуючи, що основою стратегії випереджального розвитку, яка визначена у Стратегії як перспективна для України, є “... структурно-інноваційна модель економічного зростання, ... утвердження України як високотехнологічної держави” [11], на особливу увагу заслуговують форми і методи досягнення цієї мети. Як уже визначалося, розвиток виробничо-технологічних зв'язків економічних систем пов'язаний з циклічністю технологічних укладів. Трансформаційний процес виробничо-технологічного розвитку регіонів зображено на рис. 1.

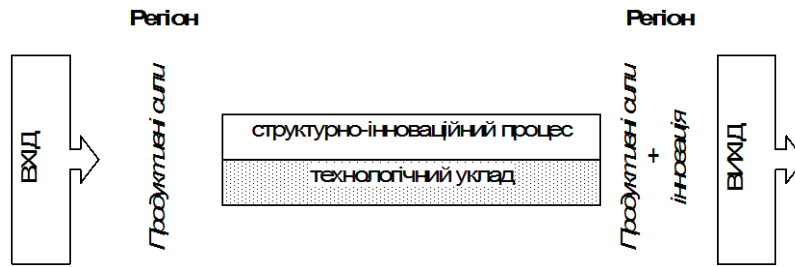

Рис. 1. Трансформаційний процес виробничо-технологічного розвитку регіонів

Результатом вищенаведених тенденцій є формування якісно нового глобального економічного середовища, еволюція та функціонування якого ґрунтується на інноваційній парадигмі економічного розвитку. За цих умов постає проблема створення економічного середовища регіонів, яке б сприяло розвитку структурно-інноваційних процесів, особливо на рівні окремих регіонів, що забезпечувало б якомога ефективніше використання інноваційного потенціалу суспільства.

Інноваційно-технологічний процес розвитку технологічних укладів відображає використання і нагромадження продуктивних сил для створення матеріально-речового продукту чи створення інновації на регіональному рівні. Завдяки результатам реалізації структурно-інноваційної моделі розвитку регіонів на основі циклу технологічних укладів можлива ліквідація проблеми диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок переливання капіталів та невпроваджених інновацій чи технологій у регіони, де продуктивні сили використовуються не на повну потужність або дезінтегровані.

Системний підхід до компонентів проблеми та наведене узагальнення механізмів стимулювання інноваційно-технологічного процесу включає:

- необхідність органічного поєднання ринкових і позаринкових засобів стимулювання інноваційної діяльності;
- визнання першочергової значущості підтримки розвитку фундаментальної науки як чинника національної безпеки;
- реалізацію механізму позабюджетного фінансування НТП з боку недержавних фінансово-банківських установ, залучення приватизаційних коштів до інвестування у цій сфері;
- побудову державної системи стимулювання інвестиційного процесу з допомогою прискореної амортизації, податкових преференцій для інноваційної діяльності та наукоємного експорту;
- реалізацію механізму комерційного та промислового використання об'єктів промислової власності на основі концентрації фінансового та науково-технічного потенціалу у формі вітчизняних ко-

рпорацій, інноваційних структур різних типів, технопарків, технополісів, розвитку малого інноваційного підприємництва, істотного зростання вартості робочої сили до світового рівня;

- створення ефективної державної системи міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, запобігання ризикам багатостороннього наддержавного регулювання економічних відносин та конкуренції;
- реалізацію інноваційних програм у пріоритетних галузях та секторах економіки – сільському господарстві, міжнародній транспортно-транзитній сфері, інформаційних послугах, авіакосмічній та суднобудівній галузях, оборонно-промислового комплексу, окремих напрямках науково-технічного прогресу (біотехнологіях, фізиці низьких температур, ядерній фізиці, електрозварюванні, розробленні нових матеріалів);
- збереження і підвищення якості людського потенціалу інноваційного розвитку, модернізації системи освіти та її інтеграції з наукою і виробництвом;
- створення ефективної системи забезпечення державних інтересів у сфері захисту інтелектуальної власності.

Таким чином, у сучасних умовах доцільним є формування агресивної моделі інноваційно-технологічного розвитку, яка спрямована на: активізацію інноваційної діяльності та створення привабливого інвестиційного клімату на регіональному рівні; проведення інституційних змін на державному та регіональному рівнях; посилення міжрегіонального та міжнародного науково-технічного співробітництва і трансферу технологій; підготовку фахівців з трансферу технологій для потреб економіки регіону.

IV. Висновки

Суперечності розвитку регіонів, пов'язані з проблемами диспропорцій та дезінтеграції їх соціально-економічного розвитку, потребують системного підходу до реалізації стратегії регіонального розвитку в умовах структурно-інноваційної моделі розвитку України. Основними напрямками соціально-економічного розвитку регіону у контексті

трансформаційних процесів є економічна і соціальна сфери, які охоплюють раціональне використання економічного потенціалу, укріплення економічної інтеграції регіонів, збалансований розвиток, який здійснюється на основі оптимального співвідношення регіональних і адміністративно-господарських механізмів, структурну перебудову економіки регіонів, регіональну економічну безпеку. Механізми соціально-економічної дії на економіку і населення спрямовані на реалізацію заходів щодо суттєвого покращення параметрів якості та рівня життя.

Матеріальною основою трансформаційних процесів соціально-економічного розвитку регіонів є циклічний характер розподілу продуктивних сил регіонів, що відповідає еволюції розподілу праці, продуктивних сил і регіонального економічного потенціалу. Об'єктивною основою трансформаційних процесів є зміна технологічних укладів виробничо-технологічних ланцюгів економічної системи регіону, яка змінюється відповідно до національної структурно-інноваційної моделі економічного розвитку.

Список використаної літератури

1. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России глобального кризиса / С.Ю. Глазьев. – М. : Экономика, 2010. – 225 с.
2. Долятовский В.А. Зарубежный опыт комплексного развития регионов / В.А. Долятовский // Регионология. – 1994. – № 2–3. – С. 28.
3. Есин Р.О. Современный регионализм: новые направления в теории / Р.О. Есин // Проблемы управления. – 2009. – № 3 (32). – С. 170–181.
4. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 р. № 2850-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Некрасов Н.Н. Региональная экономика / Н.Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1978. – 343 с.
6. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О.В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3 (117). – С. 184–191.
7. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці : монографія / В.А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – 220 с.
8. Романюк Т.Ф. Ядро технологічного укладу [Електронний ресурс] / Т.Ф. Романюк. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411_09.pdf.
9. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія / Я.М. Столярчук. – К. : КНЕУ, 2009. – 302 с.
10. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості : зб. матер. “круглого столу” / [за ред. С.О. Білої]. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) “Шляхом Європейської інтеграції” // [авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т. стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
12. Трансформація механізмів управління в механізми хозяйствования : монографія / [под ред. Ф.В. Зиновьева, В.Е. Реутова]. – Симферополь : Феникс, 2008. – 200 с.

Стаття надійшла до редакції 21 лютого 2012 р.

Томарева-Патлахова В.В. Стимулирование инновационно-технологического развития регионов

В статье определена сущность понятия “регион” как составляющей национальной экономической системы. На основе обеспечения эффективного воспроизводственного процесса обнаружены объективные направления социально-экономического развития регионов в условиях реализации трансформационных процессов регионального развития. Учитывая противоречия распределения производительных сил экономического развития, раскрыта материальная основа развития производственно-технологических трансформаций экономической системы на основе технологических укладов. В соответствии со структурно-инновационной моделью экономического развития национальной экономики и влияния изменения технологических укладов разработана общая схема трансформационного процесса производственно-технологического развития региона.

Ключевые слова: регион, экономическая система, производительные силы, социально-экономическое развитие, технологический уклад, структурно-инновационная модель, регионализм.

Tomareva-Patlahova V. Promoting innovation and technological development of the regions

The article considers the essence of region as an element of national economic system. Concerning of providing an effective reproductive process the objective directions of region socio-economic development are found out. The contradictions of distributing of productive forces of economic

development determine the material basis of production-technological development transformations of the economic system according to the technological mode evolution. Regarding to national structurally innovative models of economic development and impact the technological mode shift the author offers a general chart of transforming production-technological development of region.

Key words: *region, economic system, productive forces, socio-economic development, technological mode, structurally innovative model, regionalism.*